

2687-5640

PREMIUM E-JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl / Year : 2022
Cilt / Volume : 6
Sayı / Issue : 19
ss / pp : 59-75

<http://dx.doi.org/pejoss.2221>
Araştırma Makalesi / Research Article
Makale Geliş / Received : 30.01.2022
Yayınlama / Published : 28.02.2022

Sevim ATEŞ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, İstanbul
<https://orcid.org/0000-0002-0906-4081>

Prof. Dr. Hülya Gülay OGELMAN

Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Eğitimi, Sinop
<http://orcid.org/0000-0002-4345-0208>

Dr. Öğretim Üyesi Didem GÜVEN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü, İstanbul
<http://orcid.org/0000-0002-5388-6963>

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANISI ALMIŞ ÇOCUKLARI OLAN ANNELERİN TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Özet

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) bilindiği üzere yaşam boyu süren nörogelişimsel bir bozukluktur ve aile bireylerinden birinin OSB'li olarak tanınması, tüm aile üyelerinde olumsuz bir etki bırakabilir. Tüm bireylerde olduğu gibi OSB'li bireyin de anne-babalar birincil bakıcıları olup, bu bakım öncelikle anneler tarafından OSB'li bireyin gereksinimlerine bağlı olarak yaşam boyu sürebilmektedir. Bireyin, OSB'li olarak tanınmasıyla birlikte annelerin çocuklarına uzun süreli, farklı boyutlarda ve düzeyde bakım sağlaması tükenmişlikle de sonuçlanabilmektedir. Yapılan bu araştırmayla OSB'li çocuğu olan annelerin tükenmişlik düzeyinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda araştırmaya 231 anne katılmış, OSB tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeylerinin bazı demografik değişkenler (eğitim durumu, çalışma durumu, meslek ve çocuk sayısı) açısından incelenmesi adına da ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda annelerin eğitim durumuna, çalışma durumu, mesleği ve çocuk sayısına bağlı olarak tükenmişlik düzeylerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucundan hareketle OSB'li çocuğu olan annelere sunulan sosyal ve ekonomik desteklerin artırılmasıyla; ebeveyn stresini azaltmaya yönelik eğitimlerin ve araştırmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Otizm spektrum bozukluğu, anne tükenmişliği, eğitim durumu, meslek, çocuk sayısı

**EXAMINING THE BURNOUT LEVELS OF MOTHERS WITH CHILDREN
DIAGNOSED WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN TERMS OF SOME
DEMOGRAPHIC VARIABLES**

Abstract

As already known, Autism Spectrum Disorder (ASD) is a lifelong neurodevelopmental disorder, and when a family member is diagnosed with ASD, this can have a negative impact on all family members. As in all individuals, parents are the primary caregivers of individuals with ASD, too, and this care which is mostly given by the mothers can last a lifetime, depending on the needs of individuals with ASD. After an individual gets diagnosed with ASD, the long-term care provided to these children by their mothers in different dimensions and levels can also result in burnout. In this study, it was aimed to examine the burnout levels of mothers with children diagnosed with ASD in terms of some demographic variables. Thus, 231 mothers participated in the study, and the relational screening model was utilized to examine the burnout levels of mothers with children diagnosed with ASD in terms of some demographic variables (educational status, employment status, occupation, and the number of children). As a result of the analysis, it was revealed that the mothers' burnout levels differ depending on the educational status, employment status, occupation, and the number of children. Based on the study results, it is suggested that the social and economic support offered to mothers with children diagnosed with ASD should be increased, and training and research to reduce parental stress should be conducted.

Keywords: Autism spectrum disorder, maternal burnout, educational status, occupation, number of children

1. GİRİŞ

Ebeveyn olmak, özellikle ilk kez ebeveyn olmak stres kaynağı olabilmekte, dolayısıyla ebeveynler yaşanan bu yeni sürece uyum sağlamada zorluklar yaşayabilmektedirler (Voulgarakis vd., 2021). Bu belirtilen stres kaynağı, ebeveynliğin farklı rolleriyle doğrudan ilişkili olabilmektedir. Bu stres kaynakları ekonomik anlamda çocuklarına yetmek, bakım vermek, eğitim desteği sunmak, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak gibi kaynaklar olabilmektedir. Aslında ebeveynlik stresi; aslında ebeveynlerin beklentileri, tutarsız ebeveynlik talepleriyle karşı karşıya kaldığında veya kaynaklar yetersiz olduğunda yaşanabilmektedir (Holly vd., 2019). Örneğin, otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuğa sahip olmak ebeveynlerin stres kaynağı olarak bildirilen kritik bir durumdur (Hassan Osman, Farrag ve Hegazy, 2019). Bu konuya ilişkin yapılan araştırmalar da bu bilgiyi desteklemektedir. Alanyazında yapılan araştırmalarda OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin, normal gelişim gösteren çocuğu olan ailelere göre çok daha fazla stres altında olduğunu göstermektedir (Hayes ve Watson, 2012). Ayrıca OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin yaşadıkları aşırı kronik stresin ebeveynlerde tükenmişliğe neden olduğunu da bildirilmektedir (Ardıç ve Olçay-Gül, 2019). Bunun nedeni OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin eğitim ve bakım konusunda birçok zorluk ve engelle karşılaşmaları ve üzerinden gelmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır (Laili vd., 2021; Sharif ve Jamil, 2019). Uzun süreli bakımın neden olduğu yorgunluk, değişen aile rolleri ve rutinlerle, uygun eğitim ve rehabilitasyon hizmetlere ulaşımını sağlamanın neden olduğu ekonomik yük ve sosyal yaşama katılmada yaşanan güçlükler OSB'li ebeveynlerin tükenmişliğiyle sonuçlanmaktadır (Ardıç, 2013; Klajmon-Lech, 2018; Pagowska, 2013). Bu tükenmişlik, birincil bakıcı anne olduğunda kadın olmasına bağlı olarak çocuğundaki eksikliğin etkisi daha da büyümekte ve daha öne çıkmaktadır (Gau vd., 2012; Koydemir ve Tosun, 2019; Rodrigu, Morgan ve Geffken, 1990). Alanyazına bakıldığında OSB'li çocuğu olan annelerin tükenmişliğine ilişkin farklı çalışmaların olduğu görülmektedir. Rodrigu, Morgan ve Geffken (1990), 20 OSB'li; 20 Down Sendrom (DS)'lu ve 20 normal gelişim gösteren çocuğu olan anneleri bazı demografik değişkenlere göre karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda OSB'li ve DS'lu çocuğu olan annelerin normal gelişim gösteren çocuğu olan annelere göre bakım ve aile yükü olduğunu ve kendilerini suçladıkları sonucuna ulaşımlardır. Tunçel (2017), OSB'li çocuğu olan annelerin depresyon, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin otizmden etkilenme düzeyine göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Kaleta ve Blonska (2021), OSB'li çocuğu olan annelerin evlilik tükenmişliğinde ev içi iletişim ve sosyodemografik faktörlerin rolünü araştırmışlar; araştırma sonucunda, annenin kendisinin ve eşinin destekleyici ve ilgili iletişim davranışları arasında

ters bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca annenin kendisinin ve eşinin iletişimdeki yıpranma ile kadın tükenmişliği arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu da bildirmişlerdir. Bu araştırmalardan farklı olarak OSB’li çocuğu olan ebeveynlerin tükenmişlik, stres, depresyonları ve tükenmişliklerini araştıran oldukça fazla çalışmaya da rastlanmaktadır (Bek, Gülveren ve Şen, 2012; Greszta vd., 2020; Klajmon-Lech, 2018; Kütük vd.,2021; Pagowska, 2013).

Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle OSB’li çocuğu olan annelerin farklı demografik değişkenler açısından tükenmişliği araştırılmadığı görülmüştür ve bu araştırmaya gereksinim duyulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın araştırmanın amacı, OSB tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırmanın alt amaçları şu şekildedir:

1. OSB tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeyleri (olumsuz eş ve evlilik ilişkisi, duygusal tükenmişlik, eşe ve çocuğa karşı duyarlılık, evlilikten doyum alma) eğitim durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?
2. OSB tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeyleri (olumsuz eş ve evlilik ilişkisi, duygusal tükenmişlik, eşe ve çocuğa karşı duyarlılık, evlilikten doyum alma) çalışma durumu ve mesleğe göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?
3. OSB tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeyleri (olumsuz eş ve evlilik ilişkisi, duygusal tükenmişlik, eşe ve çocuğa karşı duyarlılık, evlilikten doyum alma) çocuk sayısına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermekte midir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın modeli

Bu araştırmada, OSB tanısı almış çocukları olan annelerin tükenmişlik düzeylerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi adına genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. İlişkisel tarama modeli; iki ya da daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeyi amaçlayan tarama yaklaşımıdır. Bu tarama modelinde değişkenlerin bir arada değişip değişmediğini, değişme olduysa bunun nasıl olduğunu tespit etmeye çalışır (Karasar, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunda Türkiye genelinde yaşayan çocuğu OSB tanısı almış 231 anne yer almaktadır. Çalışma grubuna ilişkin detaylı bilgi Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 1

Annelere İlişkin Demografik Özellikler

Demografik Özellikler		N	%
Toplam		231	100
Medeni Durum	Bekâr	11	4,76
	Evli	220	95,24
Yaş	20-25	7	3,03
	26-30	28	12,12
	31-35	52	22,51
	36-40	68	29,44

	41 ve üz.	76	32,90
	Okur-yazar değil	13	5,63
	Okur-yazar	18	7,79
	İlkokul	55	23,81
	Ortaokul	40	17,32
Öğrenim Durumu	Lise	59	25,54
	Yüksek Okul	10	4,33
	Üniversite	35	15,15
	Yüksek Lisans	1	0,43
	Doktora	0	0,00
	İşsiz	10	4,33
	Ev Hanımı	175	75,76
	Emekli	1	0,43
Meslek	Memur	22	9,52
	İşçi	10	4,33
	Kendi işimin başında	13	5,63
	Asgari ücret altı	20	8,66
	2825 -3500 TL	81	35,06
	3501-5000 TL	94	40,69
	5001 TL ve üzeri	36	15,58
	1	32	13,85
	2	86	37,23
	3	77	33,33
	4	19	8,23
	5	17	7,36
	Otizm	226	97,84
	Rett Sendromu	5	2,16

Araştırma katılan annelerin, 220'si (%95,24) evli, 11'i (%4,76) bekârdır. Yaş grupları açısından yedisi (%3,03) 20-25 yaş arası, 28'si (%12,12) 26-30 yaş arası, 52'si (%22,51) 31-35 yaş arası, 68'i (%29,44) 36-40 yaş arası, 76'sı (%29,44) 41 yaş ve üzeridir. Bu annelerin, 13'ü (%5,63) okur-yazar değil, 18'i (%7,79) okur-yazar, 55'i (%23,81) ilkokul mezunu, 40'ı (%17,32) ortaokul mezunu, 59'u (%25,54) lise mezunu, 10'u (%4,33) yüksek okul mezunu, 35'i (%15,15) üniversite mezunu, biri (%0,43) yüksek lisans mezunudur. Meslek açısından 10'u (%4,33) işsiz, 175'i (%75,76) ev hanımı, biri (%0,43) emekli, 22'si (%9,52) memur, 10'u (%4,33) işçi, 13'ü (%5,63) kendi işinin başındadır. Gelir açısından 20'si (%8,66) asgari ücret altında, 81'i (%35,86) 2825-3500 TL arası, 94'ü (%40,69) 3501-5000 TL arası, 36'sı (%15,58) 5001 TL ve üzeridir. 32'si (%13,85) bir çocuk sahibi, 86'sı (%37,23) iki çocuk sahibi, 77'si (%33,33) üç çocuk sahibi, 19'u (%8,23) dört çocuk sahibi, 17'si (%7,36) beş çocuk ve üzerine sahiptir. Çalışılan grupta çocukların 226'sı (%97,84) otizm tanısı, beşi (%2,16) rett sendromu tanısı almıştır.

Tablo 2

OSB Tanılı Çocuklar ve Aile Yaşamına İlişkin Çeşitli Özellikler

Demografik Özellikler

		N	%
Toplam		231	100
Ailede anne- baba-çocuk dışında yaşayan olma durumu	Evet	65	28,14
	Hayır	166	71,86
	Amca	2	0,87
	Dayı	9	3,90
	Büyükanne	38	16,45
	Büyükbaba	9	3,90
Aynı evde yaşayan diğer aile üyeleri	Teyze	0	0,00
	Hala	4	1,73
	Bakıcı	1	0,43
	Diğer	2	0,87
	1	69	29,87
	2	92	39,83
OSB'li çocuğun ailenin kaçınıcı çocuğu olduğu bilgisi	3	44	19,05
	4	23	9,96
	5	3	1,30
	Kız	66	28,57
OSB'li çocuğun cinsiyeti	Erkek	165	71,43
	1-5	59	25,54
	6-10	108	46,75
	OSB'li çocuğun yaşı	11-15	44
16-20		11	4,76
21 ve üz.		9	3,90
Zihin Yetersizliği		2	0,87
Eşlik Eden diğer tanı	Eşlik eden diğer tanıları	33	14,29
	Yok	196	84,85
OSB'li çocuğun tanı alma yaşı	0-1 yaş arası	21	9,09
	2 yaş	50	21,65
	3 yaş	86	37,23
	4 yaş ve üzeri	74	32,03
	Annesi	208	90,04
	Babası	3	1,30
Çocuğun bakımından sorumlu kişiler	Bakıcı	3	1,30
	Anneannesi	12	5,19
	Babaannesi	5	2,16
	Kardeşi	0	0,00
	Diğer Akralar	0	0,00
	Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti alma durumu	Evet	220
Hayır		11	4,76

Rehabilitasyon hizmeti alma süresi	Bir yıldan az süredir	18	7,79
	Bir yıldır	16	6,93
	İki yıldır	35	15,15
	Üç yıl ve üzeri	151	65,37

OSB tanısı almış çocukların ailelerinin 65'inde (%28,14) anne, baba, çocuk dışında birlikte yaşayan biri varken, 166'sında (%71,86) herhangi biri yoktur. Birlikte yaşayan kişilerin ikisi (%0,87) amca, dokuzu (%3,90) dayı, 38'si (%16,45) büyükanne, dokuzu (%3,90) büyükbaba, 4'ü (%1,73) hala, 1'i (%0,43) bakıcı ve 2'si (%0,87) diğer kişilerden oluşmaktadır. Tanı alan çocuklardan 69'u (%29,87) ilk çocuk, 92'si (%39,83) ikinci çocuk, 44'ü (%19,05) üçüncü çocuk, 23'ü (%9,96) dördüncü çocuk ve üçü (%1,30) beşinci çocuktur. Tanı alan çocukların 66'sı (%28,57) kız, 165'i (%71,43) erkektir. Bunların 59'u (%25,54) 1-5 yaş arası, 108'i (%46,75) 6-10 yaş arası, 44'ü (%19,05) 11-15 yaş arası, 11'i (%4,76) 16-20 yaş arası, dokuzu (%3,90) 21 yaş ve üzeridir. Tanı alan çocukların 2'inde (%0,87) zihin yetersizliği eşlik eden diğer tanı olarak gözlemlenirken, 33'ünde (%14,29) "Vest sendromu, tüberoskloz, epilepsi, yürüme bozukluğu, dil konuşma bozukluğu, görme işitme, dehb, hiperaktivite, dikkat eksikliği" gibi diğer tanıları gözlemlenmiştir. 196'sında (%84,85) ise herhangi bir eşlik eden tanı gözlemlenmemiştir. Tanı alma yaşı 21'inde (%9,09) 0-1 yaş arası, 50'sinde (%21,65) iki yaş, 86'sında (%37,23) üç yaş, 74'ünde (%32,03) dört yaş ve üzeridir. 208'nin (%90,04) bakımından annesi sorumluyken, üçünün (%1,30) babası, üçünün (1,30) bakıcı, 12'sinin (5,19) anneannesi, 5'inin de (%2,16) babaannesi sorumludur. Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti alan 220 (%95,24) kişi iken, 11'i (%4,76) herhangi bir hizmetten faydalanmamaktadır. Hizmet alanların 18'i (%7,79) bir yıldan az süredir hizmet alırken, 16'sı (%6,93) bir yıldır, 35'i (%15,15) iki yıldır, 151'i (%65,37) ise üç yıl ve üzerinde sürede hizmet almaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada iki veri toplama aracı kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunda, annelerin, yaşı, eğitim durumu, mesleği, aylık geliri, ailede başka kişilerin yaşayıp yaşamadığı, yaşıyor ise kimin olduğu, çocuk sayısı, tanı alan çocuğun yaşı, cinsiyeti, tanısı, eşlik eden tanı, tanı alma yaşı, çocuğun gelişiminin farklı olduğunun ne zaman ortaya çıktığı, tanı koyan uzmanın yeterince bilgi verip vermediği, çocuğun bakımından sorumlu olan kişinin kim olduğu, çocukla gün içinde geçirilen zaman, tanı ile ilgili hangi hizmetlerden yararlandığı, çocuğun özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti alıp almadığı, alıyorsa kaç yıldır devam ettiği ile ilgili sorular yer almaktadır.

2.3.2. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği(ATÖ): Bu araştırmanın bağımlı değişkeni olan ebeveyn tükenmişliği ile ilgili veri toplamak amacıyla kullanılmıştır. ATÖ, anne ve babaların evlilik ilişkisinde yaşadıkları tükenmişlik düzeyini belirlemek amacıyla Kaner (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinal formu Olumsuz Eş ve Evlilik İlişkisi, Duygusal Tükenmişlik, Eşe ve Çocuklara Karşı Duyarlılık ve Evlilikten Doyum Alma olmak üzere toplam dört faktör altında toplanan 52 maddeden oluşmaktadır. ATÖ, maddeleri "1" (Beni çok iyi tanımlıyor) ile "5" (Beni hiç tanımlamıyor) arasında puanlanan likert tipi bir ölçektir. ATÖ faktör yapısı, geçerlilik ve güvenilirliği OSB tanısı olan çocukların ebeveynlerinden toplanan veriler ile Ardıç ve Olçay-Gül (2019) tarafından yenilenmiş ve bu araştırmada bu form kullanılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin Olumsuz Eş ve Evlilik İlişkisi, Duygusal Tükenmişlik, Eşe ve Çocuğa Karşı Duyarlılık ve Evlilikten Doyum Alma faktörleri altında toplam 45 maddeden oluştuğu rapor edilmiştir. Bu dört faktör toplam varyansın %59,09'unu açıklamaktadır ve maddelerin faktör yükleri .50 ile .82 arasında değişmektedir. Ölçeği oluşturan alt ölçeklerin toplam puanları ile ölçeğin toplam puanı arasındaki korelasyonun .47 ile .92 arasında

değiştigi görülmüştür ($p<.01$). Ölçeğin güvenirlik analizleri test-tekrar test güvenirliliği, iki yarı güvenirliliği, Cronbach alfa katsayısı ve madde-toplam puan korelasyonu ile analiz edilmiştir. ATÖ'nün 45 madde üzerinden Cronbach alfa katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Aynı zamanda Spearman-Brown iki yarı güvenirliliği .88 iken test-tekrar güvenirliliği tüm ölçek için .98'dir. ATÖ'yü oluşturan maddelerin madde-toplam puan korelasyonları .20 ile .78 arasında değişmektedir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmaya yönelik etik kuru izni, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nden alınmıştır. Bu araştırmayla ilgili veriler, GOOGLE Form aracılığı ve yüz yüze olacak şekilde iki farklı türde toplanmıştır. Çalışma grubu, araştırmanın amacı, kişisel bilgilerin korunması gibi konularda bilgilendirilmiş, araştırmaya gönüllü katılım ile ilgili onay alınmıştır. Veri toplama süreci yaklaşık üç ay sürmüştür.

2.5. Veri Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 21.0 istatistik paket programında analiz edilmiştir. Normal dağılıma yönelik analizler sonucunda Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nden alınan puanların normal dağıldığı (Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi için Skewness= -.542; Kurtosis= -.654; Duygusal tükenmişlik için Skewness= -.364; Kurtosis= -.773; Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık için Skewness= -.271; Kurtosis= -.011; evlilikten doyum alma için Skewness= -.014; Kurtosis= -.877) belirlenmiştir. Normal dağılımla ilgili bulgulardan yola çıkarak parametrik Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) tekniği ile analizler gerçekleştirilmiştir. Gruplar arasındaki farklılıkların belirlenmesine ilişkin eğitim durumu için post-hoc tekniklerinden Bonferroni uygulanmıştır.

3. BULGULAR

Tablo 3. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından alınan puanların annelerin eğitim durumlarına göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi	Gruplararası	3038.433	4	759.608	3.045	.018**
	Gruplarıçi	56371.308	226	249.431		
	Toplam	59409.470	230			
Duygusal tükenmişlik	Gruplararası	4741.635	4	1185.409	5.737	.000*
	Gruplarıçi	46694.781	226	206.614		
	Toplam	51436.416	230			
Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık	Gruplararası	246.819	4	61.705	2.651	.034**
	Gruplarıçi	5261.285	226	23.280		
	Toplam	5508.104	230			
Evlilikten doyum alma	Gruplararası	697.284	4	174.321	4.838	.001*
	Gruplarıçi	8142.378	226	36.028		
	Toplam	8839.662	230			

* $p<.01$, ** $p<.05$

Tablo 3 incelendiğinde, otizm tanısı konulmuş çocuğu olan annelerin eğitim durumuna göre olumsuz eş ve evlilik ilişkisi ($p<.05$), duygusal tükenmişlik ($p<.01$) eşe ve çocuğa karşı duyarlılık ($p<.05$) ve evlilikten doyum alma ($p<.01$) alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Post-Hoc Bonferroni analizi sonuçları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Tablo 4. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından alınan puanların eğitim durumuna göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post-Hoc Bonferroni testi sonuçları

Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutları	Eğitim durumu (I)	Eğitim durumu (J)	Ortalama farkı (I-J)	p
--	-------------------	-------------------	----------------------	---

Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi	Okuryazar	İlkokul	-8.52727	.170	
		Ortaokul	-6.90000	.692	
		Lise	-11.89831*	.008**	
		Üniversite	-6.17391	.939	
	İlkokul mezunu	Okuryazar	8.52727	.170	
		Ortaokul	1.62727	1.000	
		Lise	-3.37103	1.000	
		Üniversite	2.35336	1.000	
	Ortaokul mezunu	Okuryazar	6.90000	.692	
		İlkokul	-1.62727	1.000	
		Lise	-4.99831	1.000	
		Üniversite	.72609	1.000	
	Lise mezunu	Okuryazar	11.89831*	.008**	
		İlkokul	3.37103	1.000	
		Ortaokul	4.99831	1.000	
		Üniversite	5.72439	.667	
Üniversite mezunu	Okuryazar	6.17391	.939		
	İlkokul	-2.35336	1.000		
	Ortaokul	-.72609	1.000		
	Lise	-5.72439	.667		
Duygusal tükenmişlik	Okuryazar	İlkokul	-9.40176*	.039	
		Ortaokul	-4.47903	1.000	
		Lise	-13.90869*	.000*	
		Üniversite	-6.54208	.514	
	İlkokul mezunu	Okuryazar	9.40176*	.039**	
		Ortaokul	4.92273	1.000	
		Lise	-4.50693	.957	
		Üniversite	2.85968	1.000	
	Ortaokul mezunu	Okuryazar	4.47903	1.000	
		İlkokul	-4.92273	1.000	
		Lise	-9.42966*	.016**	
		Üniversite	-2.06304	1.000	
	Lise mezunu	Okuryazar	13.90869*	.000*	
		İlkokul	4.50693	.957	
		Ortaokul	9.42966*	.016**	
		Üniversite	7.36662	.098	
	Üniversite mezunu	Okuryazar	6.54208	.514	
		İlkokul	-2.85968	1.000	
		Ortaokul	2.06304	1.000	
		Lise	-7.36662	.098	
	Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık	Okuryazar	İlkokul	.67683	1.000
			Ortaokul	-.23226	1.000
			Lise	2.45927	.225
			Üniversite	1.75035	1.000
İlkokul mezunu		Okuryazar	-.67683	1.000	
		Ortaokul	-90909	1.000	
		Lise	1.78243	.499	
		Üniversite	.107352	1.000	
Ortaokul mezunu		Okuryazar	.23226	.225	
		İlkokul	.90909	.6499	
		Lise	2.69153	.070	
		Üniversite	1.98261	.1000	
Lise mezunu		Okuryazar	-2.45927	.225	
		İlkokul	-1.78243	.499	
		Ortaokul	-2.69153	.070	
		Üniversite	-.70892	1.000	
Üniversite mezunu		Okuryazar	-1.75035	1.000	
		İlkokul	-.107352	1.000	
		Ortaokul	-1.98261	.586	
		Lise	.70892	1.000	
Evlilikten doyum alma		Okuryazar	İlkokul	2.19120	1.000
			Ortaokul	.20484	1.000
			Lise	4.49043*	.009**
			Üniversite	.65919	1.000
	İlkokul mezunu	Okuryazar	-2.19120	1.000	
		Ortaokul	-1.98636	1.000	
		Lise	2.29923	.421	

	Üniversite	-1.53202	1.000
Ortaokul mezunu	Okuryazar	-.20484	1.000
	İlkokul	1.98636	1.000
	Lise	4.28559*	.006**
Lise mezunu	Üniversite	.45435	1.000
	Okuryazar	-4.43043*	.009**
	İlkokul	-2.29923	.421
	Ortaokul	-4.28559*	.006**
Üniversite mezunu	Üniversite	-3.83125*	.014**
	Okuryazar	-.65919	1.000
	İlkokul	1.53202	1.000
	Ortaokul	-.45435	1.000
	Lise	3.83125*	.014**

* p<.01, **p<.05

Tablo 4'e bakıldığında, otizm tanısı konulmuş çocuğu olan annelerin eğitim durumları arasında olumsuz eş ve evlilik ilişkisi(p<.05), duygusal tükenmişlik (p<.01), eşe ve çocuğa karşı duyarlılık (p<.05) ve evlilikten doyum alma (p<.01) alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi alt boyutunda, okuryazar (\bar{X} = 52.000) ile lise mezunu (\bar{X} = 63.8983) arasında lise mezunu lehine; duygusal tükenmişlik alt boyutunda, okuryazar(\bar{X} = 47.8710) ile ilkokul(\bar{X} = 57.2727) arasında ilkokul lehine; okur yazar(\bar{X} = 47.8710) ile lise(\bar{X} = 61.7797) arasında lise lehine, ortaokul (\bar{X} =52.3500) ile lise (\bar{X} = 61.7797) arasında lise lehine anlamlı farklılık elde edilmiştir. Evlilikten doyum alma alt boyutunda, okuryazar (\bar{X} =18.3548) ile lise (\bar{X} =13.8644) arasında okuryazar lehine, ortaokul (\bar{X} =18.1500) ile lise (\bar{X} =13.8644) arasında ortaokul lehine; lise (\bar{X} =13.8644) ile üniversite (\bar{X} =17.6957) arasında üniversite lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından alınan puanların annelerin çalışma durumu ve mesleğine göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi	Gruplararası	2544.698	3	848.233	3.386	.019*
	Gruplarıçi	56865.043	227	250.507		
	Toplam	59409.740	230			
Duygusal tükenmişlik	Gruplararası	3226.572	3	1075.524	5.064	.002*
	Gruplarıçi	48209.844	227	212.378		
	Toplam	51436.416	230			
Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık	Gruplararası	198.552	3	66.184	2.830	.039*
	Gruplarıçi	5309.552	227	23.390		
	Toplam	5508.104	230			
Evlilikten doyum alma	Gruplararası	306.430	3	102.143	2.717	.045*
	Gruplarıçi	8533.232	227	37.591		
	Toplam	8839.662	230			

*p<.05

Tablo 5'e bakıldığında, anne-babaların çalışma durumu ve mesleğine göre olumsuz eş ve evlilik ilişkisi (p<.05), duygusal tükenmişlik (p<.05) eşe ve çocuğa karşı duyarlılık (p<.05) ve evlilikten doyum alma (p<.05) alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir. Çalışma durumu ve mesleğe göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Post-Hoc Bonferroni analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından alınan puanların çalışma durumu ve mesleğe göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post-Hoc Bonferroni Testi sonuçları

Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutları	Çalışma durumu ve meslek (I)	Çalışma durumu ve meslek (J)	Ortalama farkı (I-J)	p
Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi	Ev hanımı	Memur	1.28446	1.000
		İşçi	5.13785	1.000
		Serbestmeslek	-12.65261*	.035**
	Memur	Ev hanımı	-1.28446	1.000
		İşçi	5.40909	1.000
		Serbest meslek	-13.93706	.075
	İşçi	Ev hanımı	-6.69355	1.000
		Memur	-5.40909	1.000
		Serbest meslek	-19.34615*	.024**
	Serbest meslek	Ev hanımı	12.65261*	.035**
		Memur	13.93706	.075
		İşçi	19.34615*	.024**
Duygusal tükenmişlik	Ev hanımı	Memur	-1.28641	1.000
		İşçi	4.54086	1.000
		Serbestmeslek	-15.52068*	.002**
	Memur	Ev hanımı	1.28641	1.000
		İşçi	5.82727	1.000
		Serbest meslek	-14.23427*	.034**
	İşçi	Ev hanımı	-4.54086	1.000
		Memur	-5.82727	1.000
		Serbest meslek	-20.06154*	.007**
	Serbest meslek	Ev hanımı	15.52068*	.002**
		Memur	14.23427*	.034**
		İşçi	20.06154*	.007**
Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık	Ev hanımı	Memur	1.63294	.814
		İşçi	-3.73978	.108
		Serbestmeslek	-.06286	.1000
	Memur	Ev hanımı	-1.63294	.814
		İşçi	-5.37273*	.024**
		Serbest meslek	-1.69580	1.000
	İşçi	Ev hanımı	3.73978	.108
		Memur	5.37273*	.024**
		Serbest meslek	3.67692	.432
	Serbest meslek	Ev hanımı	.06286	1.000
		Memur	1.69580	1.000
		İşçi	-3.67692	.432
Evlilikten doyum alma	Ev hanımı	Memur	1.09726	1.000
		İşçi	-3.31183	.585
		Serbestmeslek	3.68817	.223
	Memur	Ev hanımı	-1.09726	1.000
		İşçi	-4.40909	.364
		Serbest meslek	2.59091	1.000
	İşçi	Ev hanımı	3.31183	.585
		Memur	4.40909	.364
		Serbest meslek	7.00000*	.043**
	Serbest meslek	Ev hanımı	-3.68817	.223
		Memur	-2.59091	1.000
		İşçi	-7.00000*	.043**

* p<.01, **p<.05

Tablo 6'ya bakıldığında, OSB tanısı konulmuş çocuğu olan annelerin çalışma durumu ve meslek değişkenleri arasında olumsuz eş ve evlilik ilişkisi (p<.05), duygusal tükenmişlik (p<.05), eşe ve çocuğa karşı duyarlılık (p<.05) ve evlilikten doyum alma (p<.05) alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi alt boyutunda, ev hanımı (\bar{X} =59.1935) ile serbest meslek (\bar{X} = 71.8462) arasında serbest meslek lehine, işçi (\bar{X} = 52.0000) ile serbest meslek (\bar{X} = 71.8462) arasında serbest meslek lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Duygusal tükenmişlik alt boyutunda, ev hanımı (\bar{X} = 54.9409) ile serbest meslek (\bar{X} = 70.4615) arasında serbest meslek lehine, işçi (\bar{X} = 50.4000) ile serbest meslek (\bar{X} = 70.4615) arasında serbest meslek lehine, memur (\bar{X} = 56.2273) ile serbest meslek (\bar{X} = 70.4615) arasında serbest meslek lehine anlamlı farklılık

bulunmuştur. Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık alt boyutunda, memur($\bar{X} = 14.2273$) ile işçi($\bar{X} = 19.6000$) arasında işçi lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Evlilikten doyum alma alt boyutunda, işçi($\bar{X} = 20.0000$) ile serbest meslek($\bar{X} = 13.0000$) arasında işçi lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

Tablo 7. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından alınan puanların çocuk sayısına göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi	Gruplararası	4465.592	3	1116.398	4.592	.001*
	Gruplarıçi	54944.148	226	243.116		
	Toplam	59409.740	230			
Duygusal tükenmişlik	Gruplararası	2686.925	3	671.731	3.114	.016**
	Gruplarıçi	48749.490	226	215.706		
	Toplam	51436.416	230			
Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık	Gruplararası	260.411	3	65.103	2.804	.027**
	Gruplarıçi	4247.693	226	23.220		
	Toplam	5508.104	230			
Evlilikten doyum alma	Gruplararası	228.268	3	57.067	1.498	.204
	Gruplarıçi	8611.394	226	38.104		
	Toplam	8839.662	230			

* p<.01, **p<.05

Tablo 7'ye göre, çocuk sayısına göre olumsuz eş ve evlilik ilişkisi (p<.01), duygusal tükenmişlik (p<.05) eşe ve çocuğa karşı duyarlılık (p<.05) alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir. Evlilikten doyum alma alt boyutunda çocuk sayısına göre anlamlı farklılık bulunmamıştır. Çocuk sayısına göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan Post-Hoc Bonferroni analizi sonuçları Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8. Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından alınan puanların çocuk sayısına göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post-Hoc Bonferroni Testi sonuçları

Anne Baba Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutları	Çocuk Sayısı(I)	Çocuk Sayısı(J)	Ortalama farkı (I-J)	p
Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi	1	2	-11.72311*	.003**
		3	-5.59294	.985
		4	-6.64967	1.000
		5	.01287	1.000
	2	1	11.72311*	.003**
		3	6.13017	.129
		4	5.07344	1.000
		5	11.73598*	.050**
	3	1	5.59294	.895
		2	-6.13017	.129
4		-1.05673	1.000	
5		6.66254	1.000	
4	1	6.64967	1.000	
	2	-5.07344	1.000	
	3	1.05673	1.000	
	5	6.66254	1.000	
5	1	-.01287	1.000	
	2	-11.73598*	.050	
	3	-5.60581	1.000	
	4	-6.66254	1.000	
Duygusal tükenmişlik	1	2	-5.39390	.775
		3	1.86932	1.000
		4	2.58224	1.000
		5	1.62868	1.000
	2	1	5.39390	.775
		3	7.26321*	.018**
		4	7.97613	1.000
		5	7.02257	1.000

	3	1	-1.86932	1.000
		2	-7.26321*	.018**
		4	.71292	1.000
		5	-.24064	1.000
	4	1	-2.58224	1.000
		2	-7.02257	.332
		3	.24064	1.000
		5	-.95356	1.000
	5	1	-1.62868	1.000
		2	-7.02257	.730
		3	.24064	1.000
		4	.95356	1.000
Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık	1	2	-1.21584	1.000
		3	-.85024	1.000
		4	-1.65954	1.000
		5	-4.63787*	.015**
	2	1	1.21584	1.000
		3	.36560	1.000
		4	-.44370	1.000
		5	-3.42202	.080
	3	1	.85024	1.000
		2	-.36560	1.000
		4	-.80930	1.000
		5	-3.78762*	.037**
	4	1	1.65954	1.000
		2	.44370	1.000
		3	.80930	1.000
		5	-2.97833	.654
	5	1	4.63787*	.015**
		2	3.42202	.080
		3	3.78762*	.037**
		4	2.97833	.654
Evlilikten doyum alma	1	2	2.07849	1.000
		3	.53409	1.000
		4	2.41447	1.000
		5	-.61029	1.000
	2	1	-2.07849	1.000
		3	-1.54440	1.000
		4	.33599	1.000
		5	-2.68878	1.000
	3	1	-.53409	1.000
		2	1.54440	1.000
		4	1.88038	1.000
		5	-1.14439	1.000
	4	1	-2.41447	1.000
		2	-.33599	1.000
		3	-1.88038	1.000
		5	-3.02477	1.000
	5	1	.61029	1.000
		2	2.68878	1.000
		3	1.14439	1.000
		4	-.3.02477	1.000

* p<.01, **p<.05

Tablo 8’de, otizm tanısı konulmuş çocuğu olan annelerin çocuk sayısına göre olumsuz eş ve evlilik ilişkisi (p<.01), duygusal tükenmişlik (p<.05), eşe ve çocuğa karşı duyarlılık (p<.05) alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Olumsuz eş ve evlilik ilişkisi alt boyutunda, bir çocuk sahibi olan (\bar{X} =52.7188) ile iki çocuk sahibi olan(\bar{X} = 64.4419)arasında iki çocuk sahibi olan lehine, iki çocuk sahibi olan(\bar{X} = 64.4419)ile beş çocuk sahibi olan(\bar{X} = 52.7059)arasında iki çocuk sahibi olan lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Duygusal tükenmişlik alt boyutunda, iki çocuk sahibi olan (\bar{X} =60.0814) ile üç çocuk sahibi olan (\bar{X} =52.8182) arasında iki çocuk sahibi olan lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Eşe ve çocuğa karşı duyarlılık alt boyutunda, bir çocuk sahibi olan (\bar{X}

=14.6563) ile beş çocuk sahibi olan ($\bar{X} = 19.2941$) arasında beş çocuk sahibi olan lehine anlamlı farklılık bulunmuştur.

4. TARTIŞMA

Bu başlık altında araştırmanın ortaya çıkan bulguları tartışılmıştır. Araştırmaya katılan ve çocuklarında OSB tanısı olan annelerin olumsuz eş ve evlilikleriyle eğitim seviyeleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda lise mezunu annelerin, okuryazar olanlara göre eşlerinden ve evliliklerinden daha memnun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca üniversite mezunu OSB'li çocuğu olan annelerin de lise mezunu annelere göre evlilikten daha çok doyum aldıkları ortaya çıkmıştır. Türkiye'de çocuklarında farklı yetersizlik olan ebeveynlerle yapılan araştırmalarda eğitim seviyesi yükseldikçe sorunlara bakış açısının değiştiğini ve sorunlarla başa çıkma yöntemleri olarak da daha etkin yöntemleri kullandıkları ve daha mantıklı çözüm yolları arayıp bulduklarını ortaya koyan araştırma sonuçları mevcuttur (Danış, 2006; Durat, Atmaca ve Kaba, 2017; Karadağ, 2009; Yüzer vd., 2006). Bu çalışmanın sonucunun alanyazında yapılan diğer çalışmalarla örtüştüğü görülmektedir. Bu çalışma, eğitim seviyesinin yüksek olması ebeveynlerin ve bu çalışma özelinde annelerin aile içi iletişimi sağlıklı kurduklarını ve sorunların üstesinden mantıklı ve işlevsel çözümlerle geldiğini kanıtlar niteliktedir. Bunun sonucu olarak da OSB'li çocukların mutlu ev ortamında yaşamaları sağlandığından söz edilebilir.

Yapılan bu araştırma sonuçları, çocuklarında OSB tanısı olan ilkököl mezunu annelerin, okuryazarlar annelere göre; lise mezunları annelerinse ortaokul ve okuryazarlar annelere göre daha çok duygusal tükenmişlik yaşadığını göstermektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse gerçekleştirilen bu çalışmada, eğitim seviyeleri arttıkça duygusal tükenmişliğin arttığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın sonuçları Türkiye'de yapılan çalışmaların sonucuyla örtüşmemektedir. Çiftçi-Tekinaslan (2013), OSB'li çocuğu olan eğitim seviyesi ve gelir düzeyi yüksek annelerin, daha yüksek yaşam kalitesinin yüksek, stres seviyelerininse düşük olduğunu bildirmiştir. Bek, Gülveren ve Şen (2012) de çalışmalarında OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin eğitim seviyesi yükseldikçe suçluluk ve utanç duygularının azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Aslında bu konuda yapılan OSB'li çocuğu olan annelere ilişkin yapılan farklı araştırmalar farklı sonuçları bildirmektedir. Bazı çalışmalar, OSB'li annelerin aslında başarılı bir şekilde stresle başa çıkabildiğini göstermektedir (Pozo ve Sarria, 2014; Rojas-Torres, Allonso-Esteban ve Alcántid-Marin, 2020). Buna karşın Gonzales-Herreta vd. (2021)'nin yaptıkları derleme çalışmasında bir araya getirilen çalışmaların sonuçları stresle baş etme noktasında annelerin babalar kadar başarılı olmadığı ortaya koymuştur. Bu araştırmanın ortaya koyduğu diğer bulgu ise serbest meslek sahibi annelerin; işçi, memur ve ev hanımı olan annelere göre daha çok duygusal tükenmişlik yaşadıklarını göstermektedir. Araştırmalar, çocuğunda OSB tanısı olan annelerin zorlandıkları koşullarda kurtulmada geniş ailedeki üyelerden, arkadaşlarından ve ilgili servislerden destek almadıklarını ve finansal sorunlardan etkilendiklerini bulmuşlardır (Bramhe, 2019; Dababnah ve Parish, 2013; Weiss, Wingsiong ve Lunsy, 2014). Genel olarak annelerin eğitim seviyesinin yükselmesi aslında farkındalığın artmasına neden olmakta ve yakın çevresinden sosyal destek alma beklentisinin de yükselmesiyle sonuçlanabilmektedir. Drogomyreyska vd. (2020), aile üyelerinden talep edilen sosyal destek, çocuğun OSB tanısını alması ve sonraki süreçte ebeveynlerin psikolojik dayanıklılığını artırma açısından oldukça önemli olduğu yönündedir. Talep ettiği desteği alamadığında ise annenin dayanıklılığı azalarak annelerin duygusal tükenmişliği artabilmektedir. Ayrıca serbest meslek sahibi annelerin gelirinin değişkenliği finansal boyutta diğer meslek gruplarından farklılaştığı için de bu gruptaki annelerin duygusal tükenmişliğini artırdığı söylenebilir. Kısacası anneler OSB'li çocukları için amaçladıkları farklı boyutlardaki taleplerinin giderilememesi ve farkındalıklarının yüksek olması nedeniyle duygusal olarak tükenmiştir denilebilir. Bu noktada araştırma sonuçlarının evlilikten doyum alma bulguları da vurgu yapmak gerekmektedir. Yapılan bu

araştırmanın sonuçları, okuryazar ve ortaokul mezunu annelerin lise mezunu annelere göre evliliklerinden daha fazla doyum aldığını ortaya koymuştur.OSB'li çocukla diğer kardeşlerle aynı düzeyde şefkat göstermek ebeveynlere önemli derecede sorumluluklar yüklemektedir(Laili vd., 2021) ve böylesi zorlu bir süreçte de evlilikte tükenmişlik oldukça yavaş ortaya çıkmaktadır (AbharZanjani vd., 2015). Ayrıca OSB'li çocuğu olan ebeveynlerin yüksek düzeydeki ebeveynlik stresi, çiftler arasında kötü evlilik ilişkisine neden olduğunu da ortaya koymuştur (Chan ve Leung, 2020). Dolayısıyla anneler çocukların bakımına odaklanmaları ve eğitim seviyelerinin yüksek olmamasına bağlı olarak annelerin evlilik farkındalıklarının düşük olması bunun sonucu olarak evlilik doyumlarının yüksek olmasıyla sonuçlanmasına neden olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç itibariyle OSB'li bireylerin ebeveynleri olmak ve eğitim ve bakım gibi pek çok sorumluluklarını yerine getirmek zorlu bir süreçtir (Laili vd., 2021). Yakın zamanda Türkiye'de yapılan bir araştırmada OSB'li çocukları olan ebeveynlerin normal gelişim gösteren çocukları olan ebeveynlere göre depresyon ve tükenmişlik belirtileri açısından daha riskli bir düzeyde olabileceğini bildirmiştir. Annelerde tükenmişlik düzeylerinin de babalara göre daha yüksek olduğunu aynı çalışma ortaya koymuştur (Kütük vd., 2021). Belirtilen araştırmanın bulgularında ortaya çıkan anne tükenmişliği bu çalışmada da ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar gerek OSB'li çocuk gerekse olumlu bir aile ortamına gölge düşürmektedir. Bu nedenle alanyazında belirtildiği gibi annelere sosyal destek sağlanması, başta ekonomik kaynaklar olmak üzere diğer tüm kaynakların annelere sunulması; ayrıca annelere çocukları için eğitim ve bakım desteğine ek psikolojik desteğin sağlanması gerek evliliklerinin doyumunun artmasına gerekse anne depresyon, kaygı ve tükenmişliğinin azalmasıyla sonuçlanacaktır. Son olarak belirtilmesi gereken ilgili desteklerin çocuklara bakma sorumluluğu noktasında annenin yükünün babayla paylaşmasının, OSB'li çocuğun ve ailenin yaşam kalitesini arttıracaktır. İlerleyen araştırmalarda, OSB'li bireylerin ailelerine sunulan kaygı azaltmaya yönelik farklı deneysel çalışmaların yapılması, kardeşlerin ve babaların tükenmişliklerini ve kaygılarını araştıran çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- AbharZanjani, F., Khajeh-Mirza, V., Seyyedi, M., Shahabizadeh, F., Dastjerdi, R. & Bahreinian, A. (2015). *Assessment on relationship beliefs and marital burnout among fertile and infertile couples. Journal of Fundamentals of Mental Health, 17 (02), 81-86.* http://eprints.mums.ac.ir/3714/1/JFMH_Volume%2017_Issue%202_Pages%2081-86-2.pdf
- Ardıç, A. (2013). *Otistik spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ailelerine yönelik bir psiko-eğitsel grup programının ebeveynlerin bazı psikolojik değişkenleri üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Ardıç, A. & Olçay, S. (2019). *Anne-baba tükenmişlik ölçeğinin psikometrik özelliklerinin belirlenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20(2), 619-632.* DOI: 10.17679/inuefd.531692
- Bek, H., Gülveren, H., & Şen, B. (2012). *Otistik çocuğa sahip ebeveynlere normal çocuğa sahip olan ebeveynlerin atılabilirlik, suçluluk ve utanç düzeyleri bakımından incelenmesi. Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling, 1(2), 1-7.* <http://www.tijseg.org/index.php/tijseg/article/view/131>

- Bramhe, V. (2019). *Depression and anxiety in mothers of children with autism spectrum disorders and intellectual disabilities*. **Indian Journal of Mental Health**, **6(3)**, 272-279. https://www.indianmentalhealth.com/pdf/2019/vol6/issue3/Original_Research_Article4_9.pdf
- Chan, K.K.S. & Lam, C.B. (2020). *Parental maltreatment of children with autism spectrum disorder: A developmental-ecological analysis*. **Research in Autism Spectrum Disorders**, **13(9)**, 1516-1526. <https://doi.org/10.1002/aur.2297>
- Cifci-Tekinarslan, I. (2013). *A comparison study of depression and quality of life in Turkish mothers of children with Down syndrome, cerebral palsy, and autism spectrum disorder*. **Psychological Reports**, **112(1)**, 266-287. <https://doi.org/10.2466/21.02.15.PRO.112.1.266-287>
- Dababnah, S. & Parish, S.L. (2013). *"At a moment, you could collapse": Raising children with autism in the West Bank*. **Children and Youth Services Review**, **35(10)**, 1670-1678. <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.07.007>
- Drogomyretska, K., Fox, R. & Colbert, D. (2020). *Brief report: Stress and perceived social support in parents of children with autism spectrum disorder*. **Journal of Autism and Developmental Disorders**, **50**, 4176-4182. <https://doi.org/10.1007/s10803-020-04455>
- Durat, G., Atmaca, D.G., Kama, N. & Ünsal, A. (2017). *Özel Gereksinimi Olan Çocukların Ailelerinde Umutsuzluk ve Depresyon*. **Osmangazi Tıp Dergisi**, **39(3)**, 49-57. Doi: 10.20515/otd.300262
- Gau, S.S.F., Chou, M.C., Chiang, H.L., Lee, J.C., Wong, C.C., Chou, W.J., & Wu, Y.Y. (2012). *Parental adjustment, marital relationship and family function in families of children with autism*. **Research in Autism Spectrum Disorders**, **6(1)**, 263-270. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.05.007>
- Gonzales Herrera, A.I., Perez Jorge, D., & Diaz Fuentez, Y. (2021). *Dealing with stress and intervention models in families with children with autism spectrum disorder*. **Humanities & Social Sciences Communications** **8**, 1-6. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00988-3>
- Greszta, E., Rys, M., Trebicka, P., & Hoffer Buczkowska, L. (2020). *Poczucie więzi z ewspolmalzonkiem a poziom stresu i wypalenie sił psychicznych u rodziców dzieci z autyzmem*. **Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio**, **41(1)**, 340-358. <https://doi.org/10.34766/fetr.v41i1.239>
- Harry M, Voulgarakis., Jessica A, Scher Lisa., Kerry Ann, Conde., & Erica A, Davies. (2021). *The experience of parenting children with autism spectrum disorder: A Qualitative Content Analysis*, **Child Care in Practice**. 1-13. DOI: 10.1080/13575279.2021.1939655
- Hayes, S. & Watson, S. (2012). *The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder*. **Journal of Autism and Developmental Disorders**, **43(3)**, 629-642. <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1604-y>
- Holly, L.E., Fenley, A.R., Kritikos, T.K., Merson, R.A., Abidin, R.R. & Langer, D.A. (2019). *Evidence-based update for parenting stress measures in clinical samples*. **Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology**, **48(5)**, 685-705. <https://doi.org/10.1080/15374416.2019.1639515>

- Kaleta, K. & Blonska, S. (2021). *Martial burnout in mothers of children with autism spectrum disorder: the role of marital communication and sociodemographic factors*. **Quarterly Journal Fides et Ratio**, 4(3), 442-461. <https://doi.org/10.34766/fetr.v47i3.833>
- Karadağ, G. (2009). *Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşadıkları Güçlükler ile Aileden Algıladıkları Sosyal Destek ve Umutsuzluk Düzeyleri*. **TAF Preventive Medicine Bulletin**, 8(4), 315-322. <https://web.s.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=fb4ca94d-dce6-4c8c-9e1e-fc8d985a270e%40redis>
- Karasar, N. (2011). *Araştırmalarda rapor hazırlama*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Klajmon Lech, U. (2018). *Doswiadczeni stresu i wypalenia sil oraz sposoby radzenia sobie z nimi z perspektywy matek dzieci z rzadkich chorobagenetyczna*. **Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osob Niepełnosprawnych**, 27(2), 143-156. <https://doi.org/10.31261/PERiSON.2018.27.09>
- Koydemir, S. & Tosun, Ü. (2009). *Impact of autistic children on the lives of mothers*. **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 1(1), 2534-2540. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.447>
- Kütük, M.Ö., Tufan, A.E., Kılıçaslan, F., Güler, G., Çelik, F., Altıntaş, E. & Kütük, Ö. (2021). High depression symptoms and burnout levels among parents of children with autism spectrum disorders: A multi-center, cross-sectional, case-control study. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 51, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-04874-4>
- Laili, N. binti, Abdullah, W.A.W., Toran, H., Amin, A.S. & Alias, R. (2021). *Challenges and support for parents of children with autism spectrum disorder at work*. **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 11(12), 655-669. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v11-i12/11804>
- Hassan Osman, Z.H., Farrag, E.A. & Hegazy, A.E.A. (2019). *Effectiveness of cognitive-behavioral program on reducing mothers' burden of care of their children with autism disorder*. **Bangladesh Journal of Medical Science**, 10(4), 48-62. <https://doi.org/10.3329/bjms.v19i2.45006>
- Pagowska, M. (2013). *Zespol wypalenia sil u rodzicow dzieci z autyzmem- analiza spolecznej kontekstuzjawiska*. **Czlowiek- Niepełnosprawność- Społeczeństwo**, 4(22), 61-78. <https://www.infona.pl/resource/bwmeta1.element.desklight-b4bfb472-6279-4ee4-ae8e-79e1856a033f>
- Pozo P, & Sarria E. (2014). *A global model of stress in parents of individuals with autism spectrum disorders (ASD)*. **Annals of Psychology**, 30(1), 180-191. <https://doi.org/10.6018/analesps.30.1.140722>
- Rodrigue, J.R., Morgan, S.B. & Geffken, G. (1990). *Families of autistic children: Psychological functioning of mothers*. **Journal of Clinical Child Psychology**, 19(4), 371-379. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp1904_9
- Rojas Torres, LP., Alonso Esteban, Y., & Alcántud Marin, F. (2020). *Early intervention with parents of children with autism spectrum disorders a review of programs*. **Children**, 7(12), 294. <https://doi.org/10.3390/children7120294>
- Sharif, M.H., & Jamil, N.A. (2019). *Cabaranibubapabersamakanak-kanakkecelaruan spektrum autisme (ASD): Tinjauan literatur*. **Malaysian Journal of Social Science**, 4(1), 33-43. <https://journal.kuim.edu.my/index.php/JSS/article/viewFile/477/404>

- Tunçel, A. (2017). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan annelerin depresyon, tükenmişlik ve umutsuzluk düzeylerinin otizmin ağırlık derecesine göre karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Weiss, J.A., Wingsong, A. & Lunsky, Y. (2014). *Defining crisis in families of individuals with autism spectrum disorders. Autism, 18(8), 985-995.* <https://doi.org/10.1177/1362361313508024>
- Yüzer, S., Yiğit, R. & Taşdelen, B. (2006). *Çocuğu hastanede yatan annelerin aldığı sosyal destek ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişki. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 9(4), 54-62.* <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29335>